

Հարգելի՛ ընթերցող,

Արցախի Երիտասարդ Գիտնականների և Մասնագետների Միավորման (ԱԵԳՄՄ) նախագիծ հանդիսացող **Արցախի Էլեկտրոնային Գրադարանի** կայքում տեղադրվում են Արցախի վերաբերյալ գիտավերլուծական, ճանաչողական և գեղարվեստական նյութեր՝ հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն լեզուներով: Նյութերը կարող եք ներբեռնել ԱՆՎՃԱՐ:

Էլեկտրոնային գրադարանի նյութերն այլ կայքերում տեղադրելու համար պետք է ստանալ ԱԵԳՄՄ-ի թույլտվությունը և նշել անհրաժեշտ տվյալները:

Շնորհակալություն ենք հայտնում բոլոր հեղինակներին և հրատարակիչներին՝ աշխատանքների էլեկտրոնային տարբերակները կայքում տեղադրելու թույլտվության համար:

Уважаемый читатель!

На сайте **Электронной библиотеки Арцаха**, являющейся проектом **Объединения Молодых Учёных и Специалистов Арцаха (ОМУСА)**, размещаются научно-аналитические, познавательные и художественные материалы об Арцахе на армянском, русском и английском языках. Материалы можете скачать БЕСПЛАТНО.

Для того, чтобы размещать любой материал Электронной библиотеки на другом сайте, вы должны сначала получить разрешение ОМУСА и указать необходимые данные.

Мы благодарим всех авторов и издателей за разрешение размещать электронные версии своих работ на этом сайте.

Dear reader,

The Union of Young Scientists and Specialists of Artsakh (UYSSA) presents its project - **Artsakh E-Library** website, where you can find and download for FREE scientific and research, cognitive and literary materials on Artsakh in Armenian, Russian and English languages.

If re-using any material from our site you have first to get the UYSSA approval and specify the required data.

We thank all the authors and publishers for giving permission to place the electronic versions of their works on this website.

Մեր տվյալները – Наши контакты - Our contacts

Site: <http://artsakhib.am/>

E-mail: info@artsakhib.am

Facebook: <https://www.facebook.com/www.artsakhib.am/>

ВКонтакте: <https://vk.com/artsakhiblibrary>

Twitter: <https://twitter.com/ArtsakhELibrary>

ՀՀ ՍՊՈՐՏԻ ԵՎ
ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՐՑԵՐԻ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԵՐԵՎԱՆԻ
ՊԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

«ՉԱՆԳԵՉՈՒԻԻ
ՊՂՆՁԱՄՈՒԲԳԵՆԱՅԻՆ
ԿՈՄԲԻՆԱՏ» ՓԲԸ

ԱՐՑԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ
ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ
ՄԻԱՎՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՄ)

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՑԱԽ

SCIENTIFIC
ARTSAKH

НАУЧНЫЙ
АРЦАХ

№ 1, 2018

Հիմնադիր – Founder – Учредитель:
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՍՈՒՍԱՐԱՆ (ԵՊՀ)
YEREVAN STATE UNIVERSITY (YSU)
ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ (ЕГУ)
www.y-su.am

Հրատարակիչ – Publisher - Издатель:
ԱՐՅԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ ՄԻԱՎՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՍ)
UNION OF YOUNG SCIENTISTS AND SPECIALISTS OF ARTSAKH (UYSSA)
ОБЪЕДИНЕНИЕ МОЛОДЫХ УЧЁНЫХ И СПЕЦИАЛИСТОВ АРЦАХА (ОМУСА)
www.aegmm.org

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՅԱԽ

SCIENTIFIC ARTSAKH

НАУЧНЫЙ АРЦАХ

№1, 2018

*Նվիրվում է Հայաստանի առաջին Հանրապետության 100-րդ, Արցախյան շարժման 30-րդ ու
Էրեբունի-Երևանի հիմնադրման 2800-րդ ամյակներին*

*Dedicated to the 100th anniversary of the First Republic of Armenia, the 30th anniversary
of the Artsakh movement and the 2800th anniversary of the founding of Erebuni-Yerevan*

*Посвящается 100-летию Первой Республики Армения, 30-летию Арцахского движения и
2800-летию основания Эребуни-Ереван*

ԱԵԳՄՍ – UYSSA – ОМУСА
ԵՐԵՎԱՆ – YEREVAN – ЕРЕВАН
2018

*Չրատարակության Է երաշխավորվել Երևանի պետական Չամալսարանի գիտական խորհրդի թիվ 2/8.8 առ 29.11.2018թ. որոշմամբ
 Рекомендовано к публикации решением учёного совета №2/8.8
 от 29.11.2018г. Ереванского государственного университета
 Recommended for publication by the Yerevan State University
 Academic Council Decision №2/8.8 of November 29, 2018*

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐ

Նախագահ՝ ԵՊՉ ռեկտոր, ՉՉ ԳԱԱ թղթակից անդամ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Արամ ՄԻՍՈՆՅԱՆ

Անդամներ՝

ԱՎԱԳՅԱՆ Արծրուն, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ Չրանտ, հոգեբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԲԱԲԱՅԱՆ Դավիթ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
 ԲԱԼԱՅԱՆ Վահրամ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԳԱԼՍՏՅԱՆ Խաչիկ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
 ԳՅՈՒԼԱՄԻՐՅԱՆ Զուլիխան, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԳՐՈՒՉԴԵՎ Վլադիսլավ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Կոստրոմա, ՌԴ)
 ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ Գևորգ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԵՂԻԱԶԱՐՅԱՆ Արման, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
 ԺԵՅՄՈ Մարտիկ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Օլշտին, Լեհաստան)
 ԼԱՊԵՎԿԱ Վալենտինա, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Մոսկվա, ՌԴ)
 ԼՈՒԽՏԵՐՅԱՆԴՏ Օտտո, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Չամբուրգ, Գերմանիա)
 ՉՈՎՍԵՓՅԱՆ Մուշեղ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ՂԱԶԻՆՅԱՆ Գագիկ, ՉՉ ԳԱԱ ակադեմիկոս, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
 ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ Աշոտ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
 ՄԻՆԱՅԱՆ Էդիկ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ Կարեն, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ
 ՍԱՐԳՅԱՆ Չայկ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
 ՎԱՍԿՈՎ Մաքսիմ, սոցիոլոգիական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Դոնի Ռոստով, ՌԴ)
 ԶԵՌՅԱՆ Գարիկ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
 ԶՈՉԱՐՅԱՆ Տիգրան, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գլխավոր խմբագիր՝ իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ **Ավետից ՉԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ**

Գիտական Արցախ, №1, 2018, Երևան, «ԱԵԳՄՍ» հրատ., 2018, 448 էջ:
 Scientific Artsakh, №1, 2018, Yerevan, «UYSSA» publ., 2018, 448 pages.
 Научный Арцах, №1, 2018, Ереван, Изд. «ОМУСА», 2018, 448 страниц.

«Գիտական Արցախ» պարբերականի 1-ին համարում տեղ են գտել հայկական արդի հիմնախնդիրներից մեկի՝ պետականության վերաբերյալ Չայաստանը, Արցախը, Ամերիկայի Միացյալ Նահանգները, Գերմանիան, Լեհաստանը և Բելառուսը ներկայացնող հեղինակների գիտական աշխատանքները:

Գիտական պարբերականում գետեղված են նաև Արցախի երիտասարդ գիտնականների և մասնագետների միավորման ու Երևանի պետական համալսարանի կողմից 2018թ. սեպտեմբերի 13-16-ը Ստեփանակերտում համատեղ կազմակերպված «Չայոց պետականության անցյալը, ներկան ու ապագան» 3-րդ միջազգային երիտասարդական գիտաժողովի լավագույն գիտական հոդվածները:

The first issue of «Scientific Artsakh» journal comprises the scientific works of authors from Armenia, Artsakh, the United States of America, Germany, Poland and Belarus on one of the most urgent problems for Armenians – the statehood. The publication also contains the best scientific articles of the 3rd international youth scientific conference «The past, present and future of the Armenian statehood», jointly organized by the Union of Young Scientists and Specialists of Artsakh and Yerevan State University on September 13-16, 2018 in Stepanakert.

В первом номере журнала «Научный Арцах» нашли место научные работы авторов из Армении, Арцаха, Соединенных Штатов Америки, Германии, Польши и Беларуси по одной из актуальных для армян проблем – государственности.

В издании размещены также лучшие научные статьи 3-ей международной молодежной научной конференции «Прошлое, настоящее и будущее Армянской государственности», совместно организованной Объединением молодых учёных и специалистов Арцаха и Ереванским государственным университетом 13-16 сентября 2018 года в Степанакерте.

EDITORIAL COUNCIL

Chairman: Aram SIMONYAN, Rector of YSU, NAS RA Associate Member, Doctor of History, Professor

Members:

AVAGYAN Artsrun, Doctor of Philology, Professor
 AVANESYAN Hrant, Doctor of Psychology, Professor
 BABAYAN David, Doctor of History, Associate Professor
 BALAYAN Vahram, Doctor of History, Professor
 DANIELYAN Gevorg, Doctor of Law, Professor
 GALSTYAN Khachik, Doctor of Political Sciences, Associate Professor
 GHAZINYAN Gagik, Academician of NAS RA, Doctor of Law, Professor
 GRUZDEV Vladislav, Doctor of Law, Professor (Kostroma, Russia)
 GYULAMIRYAN Julieta, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
 HOVSEPYAN Moushegh, Doctor of Philology, Professor
 KERYAN Garik, Doctor of Political Sciences, Professor
 KOCHARYAN Tigran, Doctor of Political Sciences, Professor
 LAPAEVA Valentina, Doctor of Law, Professor (Moscow, Russia)
 LUCHTERHANDT Otto, Doctor of Law, Professor (Hamburg, Germany)
 MARKOSYAN Ashot, Doctor of Economic Sciences, Professor
 MINASYAN Edik, Doctor of History, Professor
 NERSISYAN Karen, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
 SARGSYAN Hayk, Doctor of Economic Sciences, Professor
 VASKOV Maksim, Doctor of Sociology, Professor (Rostov-on-Don, Russia)
 YEGHIAZARYAN Arman, Doctor of History, Associate Professor
 ZEJMO Marek, Doctor of Political Sciences, Professor (Olsztyn, Poland)

Editor-in-Chief: Avetik HARUTYUNYAN, Candidate of Law, Associate Professor

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Председатель: ректор ЕГУ, член-корреспондент НАН Республики Армения, доктор исторических наук, профессор Арам СИМОНЯН

Члены:

АВАԿՅԱՆ Արժրուն, доктор филологических наук, профессор
 АВАՆԵՏՅԱՆ Գրանտ, доктор психологических наук, профессор
 ԲԱԲԱՅԱՆ Դավիդ, доктор исторических наук, доцент
 ԲԱԼԱՅԱՆ Վահրամ, доктор исторических наук, профессор
 ՎԱՏՅԿՈՎ Մաքսիմ, доктор социологических наук, профессор (Ростов-на-Дону, Россия)
 ԳԱԼՏՅԱՆ Խաչիկ, доктор политических наук, доцент
 ԳՐԱԶԴԵՎ Վլадислав, доктор юридических наук, профессор (Кострома, Россия)
 ԳՅՍԼԱՄԻՐՅԱՆ Ժուլյետա, доктор педагогических наук, профессор
 ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ Գեվորգ, доктор юридических наук, профессор
 ԵԳԻԱԶԱՐՅԱՆ Արման, доктор исторических наук, доцент
 ԶԵՅԻՄՈ Մարեկ, доктор политических наук, профессор (Ольштын, Польша)
 ԿԱԶԻՆՅԱՆ Գագիկ, академик НАН РА, доктор юридических наук, профессор
 ԿԵՐՅԱՆ Գարիկ, доктор политических наук, профессор
 ԿՕՇԱՐՅԱՆ Կարեն, доктор политических наук, профессор
 ԼԱՔԱԵՎԱ Վալենտինա, доктор юридических наук, профессор (Москва, Россия)
 ԼՅՈՒՒՏԵՐՔԱՆԴՏ Օտտո, доктор юридических наук, профессор (Гамбург, Германия)
 ՄԱՐԿՕՏՅԱՆ Աշոտ, доктор экономических наук, профессор
 ՄԻՆԱՏՅԱՆ Էդիկ, доктор исторических наук, профессор
 ՆԵՐՏԻՏՅԱՆ Կարեն, кандидат экономических наук, доцент
 ՕՎՏՍԵՔՅԱՆ Մուսիկ, доктор филологических наук, профессор
 ՏԱՐԳՏՅԱՆ Գայկ, доктор экономических наук, профессор

Главный редактор: кандидат юридических наук, доцент Аветик АРУТЮНЯН

*Տպագրվում է ՀՀ սպորտի և երիտասարդության հարցերի նախարարության աջակցությամբ
 Is published with the support of the Ministry of Sport and Youth Affairs of the Republic of Armenia
 Публикуется при поддержке Министерства спорта и по делам молодежи Республики Армения*

ՂԱՐԱԲԱՂՅԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ԱՂԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅ-ԹՈՒՐԵԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՎՐԱ 1990-1992 ԹԹ.

ԱՐԲԱՅԱՍ ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ, ԱՆԱՅԻՏ ՉԱԼԻԿՅԱՆ

Մինչև 1990թ.¹ Արցախյան շարժման պատերազմի վերաճելը, Թուրքիան ձեռնապահ էր հետխորհրդային տարածաշրջանում ընթացող գործընթացներից: Անկախության նման վերաբերմունքը որոշ վերլուծաբաններ բացատրում են հանգամանքով, որ Թուրքիայի համար դարաբաղյան հարցը ԽՍՀՄ ներքին խնդիր էր²: Հարկ է ընդգծել, որ հարցն առավելապես պայմանավորված էր Թուրքիայի հնարավորությունների սահմանափակմամբ և ոչ ԽՍՀՄ ինքնիշխանությունը չտրորելու ձգտմամբ: Հնարավորությունների առումով, սակայն, ԱՄՆ-ն ավելի անկաշկանդ էր: Վաշինգտոնը դարաբաղյան հարցը ԽՍՀՄ-ի դեմ փորձել է օգտագործել 1989 թ., սակայն արժանացնել է լուրջ հակազդեցության³, ինչն էլ ավելի կոպիտ կլիներ անհամեմատ ավելի փոքր դերակատար Թուրքիայի միջամտության դեպքում:

Իրավիճակը փոխվեց ԽՍՀՄ-ի դիրքերի էլ ավելի թուլանալուց հետո՝ 1990 թ. սկսված առաջին լուրջ բախումների ժամանակ: Այս շրջանում էլ Թուրքիան ազդարարեց հարավկովկասյան նոր քաղաքականությունը, որն սկզբնական շրջանում զերծ էր հստակությունից: Խնդիրն այն էր, որ ԽՍՀՄ-ի հնարավոր փլուզումը երկակի իրավիճակ էր ստեղծել Թուրքիայում: Այդ երկրի համար մի կողմից ստեղծվել էին հնարավորություններ՝ Հարավային Կովկասում առավել ակտիվ քաղաքականություն վարելու համար, մյուս կողմից լուրջ խնդիր էր առաջացել 1990 թ. սկզբին, ինչպես գրում էր թուրք հայտնի հրապարակախոս Իլիան Սելջուկը, Հայաստանի անկախության պարագայում Թուրքիան հայտնվում էր Հայաստան-Հունաստան աքցանի մեջ. իսկ այդ երկու երկրներն էլ պահանջատիրական հավակնություններ ունեին Անատոլիայից³: Կարծում ենք, այս ձևակերպումն ընդամենը հարմար սքող էր՝ ծածկելու հիմնական մտահոգությունը, որը կապված է հենց Արցախյան խնդրի հետ, որովհետև 1921 թ. հուլիսի 5-ի վերոնշյալ որոշումը բուլղարական փոխահամաձայնության մի օղակն էր՝ միտված այդ շրջանում երկու կողմերի համար կենսական նշակության համագործակցության խորացմանը, իսկ դրա քանդումը կարող էր նաև կասկածի

¹ Демоян Г. (2013). Внешняя политика Турции и карабахский конфликт. Ереван, է ք 239:

² Չնայած «երկաթե վարագույրի» անկայությանը. 1989թ. նոյեմբերի 20-ին «Պրավդա» թերթում» տպագրվում է «ԽՍՀՄ ԱԳՆ-ում» վերնագրով հաղորդագրություն, որտեղ սպվում էր, որ ԽՍՀՄ արտաքին գործերի նախարարի առաջին տեղակալ Ա. Բեսամերտսիխը նախարարություն է հրավիրել ԽՍՀՄ-ում ԱՄՆ դեսպան Ջ. Մեյթլին և բողոք հայտնել Լեռնային Ղարաբաղի հարցի վերաբերյալ ԱՄՆ-ի սենատի արտաքին գործերի հանձնաժողովի բանաձևի առթիվ: Այս հաղորդագրությունից հետո է միայն հայտնի դառնում, որ նոյեմբերի 17-ին ԱՄՆ սենատի արտաքին գործերի հանձնաժողովը Լեռնային Ղարաբաղի վերաբերյալ որոշում է ընդունել: Բանաձևում գրված էր, որ հայերի նկատմամբ խտրականությունը և Սումգայիթի դեպքերը հանգեցրեցին զանգվածային ցույցերի և հուզումների: Կար նաև մասնակի անդրադարձ Լեռնային Ղարաբաղի և Հայաստանի շրջափակմանը, երկրաշարժի հետևանքները վերացնելու նպատակով Հայաստան առաքվող բեռների թալանին և այլն: Ըստ այդմ՝ հանձնաժողովն առաջարկում էր այդ հարցը քննարկել ԱՄՆ Սենատում և Կոնգրեսում, որպեսզի խորհրդային իշխանությունները համապատասխան քայլեր ձեռնարկեն բռնություններն ու արյունահեղությունը դադարեցնելու և շրջափակումը վերացնելու ուղղությամբ: («Երեկյան Երևան» 22 նոյեմբերի, 1989թ.): Նոյեմբերի 19-ին ԱՄՆ սենատն ընդունում է այս բանաձևը («Խորհրդային Հայաստան», 23 նոյեմբերի, 1989թ.): Սանրամասները՝ Յալալուգյան, Մ. (2014). ԱՄՆ սենատի որոշումը Լեռնային Ղարաբաղի վերաբերյալ. 1989թ. նոյեմբեր. ankakhutyun.am. <https://goo.gl/7n5nYm> (հղվել է 23.03.2016թ):

³ Չաբոյան, Հ. (1998). Ղարաբաղյան հիմնահարցը հայ-թուրքական հարաբերությունների համատեքստում, Երևան, էջ 11:

տակ դնել հայ-թուրքական սահմանի իրավական հիմքերն ու ըստ այդմ՝ նաև Թուրքիայի տարածքային ամբողջականությունը:

Ակառնեք, որ անկախության շեմին ու արդեն պատերազմի մեջ հայտնված Հայաստանում իրավիճակը շատ ավելի լավ էին գնահատում ու երկրորդ ճակատ չբացելու համար փորձում էին փարատել Թուրքիայի կասկածները: Այդ ուղղությամբ արված ամենահատկանշական քայլերից էր ՀՀ Գերագույն խորհրդի նախագահ Լևոն Տեր-Պետրոսյանի այն հայտարարությանը, թե Հայաստանը քաղաքակիրթ երկրներին արժանավայել հարաբերություններ պետք է հաստատի անխտիր բոլոր հարևանների, այդ թվում՝ Թուրքիայի հետ¹: Հայտարարությունն արվել էր երկրի առաջին դեմքի կողմից, ու այդ հանգամանքը կարող էր վստահություն ներշնչել Թուրքիային, սակայն վերջինիս խոսքերի հավաստիությունը ստուգելու նպատակով 1991 թ. ապրիլի 12-ին Երևան ժամանեց նաև ԽՍՀՄ-ում Թուրքիայի դեսպան Վոլբան Վուրալը և մի շարք հանդիպումներ ունեցավ Հայաստանի բարձրաստիճան ներկայացուցիչների², այդ թվում՝ Հայաստանի Գերագույն խորհրդի նախագահ Լևոն Տեր-Պետրոսյանի հետ, ով թուրքական Hurriyet պարբերականում տպագրված դեսպանի այցի վերաբերյալ հարցազրույցում ասաց. «Մենք պատրաստ ենք փոխշահավետ ցանկացած համագործակցության: Հայաստանը Թուրքիայի նկատմամբ որևէ տարածքային պահանջներ չունի»³:

Թվում է՝ ձևավորվում էին բարիդրացիական հարաբերություններ, ու ինչ-որ պահից պատմական անցյալը մի կողմ դնելով՝ երկու պետությունները մշակելու էին համակերպության ու հնարավոր համագործակցության մեխանիզմներ: Սակայն այս արտաքին կառուցողական մոտեցումն իրականում քող էր, որի ներքո թուրքական կողմն սկսել էր հակահայկական քաղաքականություն՝ Ադրբեջանին մատակարարելով զենք ու զինամթերք: Նման քայլի մասին առաջին բացահայտումը եղել է դեռևս 1990 թ. հուլիսի 24-ին⁴: Իսկ թուրքական ազգայնական «Գորշ գայլեր» կազմակերպության տասնյակ անդամներ թուրք-ադրբեջանական սահամանը Նախիջևանի հատվածից հատել ու մարտերի մեջ էին մտել հայերի հետ դեռ 1989-1990 թթ.⁵: Հայտնի է նաև, որ 1991 թ. նույն կազմակերպության հիմնադիր-ղեկավար Թուրքիայում ռազմական և քաղաքական գործիչ Ալիարսլան Թյուրքեշի նախաձեռնությամբ 1991-ին Հայաստան-Վրաստան-Ադրբեջան սահմանային հանգույցում ճամբար է հիմնվել զինյալների ու դիվերսանտների մարզումները կազմակերպելու համար⁶: Հավելենք, որ ճամբարի հիմնադիր Աթալի Զայյան բավականին երկար է եղել Ադրբեջանում, հասցրել է մի քանի դիվերսիոն հարձակում կազմակերպել և իրագործել: Թուրքական աղբյուրների համաձայն այս շրջանում Ադրբեջան է գործուղվել շուրջ 200 զինյալ⁷:

Հայ-թուրքական հարաբերություններում առաջին լուրջ, բացահայտ տարածայնությունները ևս շատ չուշացան. 1991 թ. մայիսի 11-ին Аргументы и факты օրաթերթում հրապարակվեց Լևոն Տեր-Պետրոսյանի հարցազրույցը, որում նշված էր՝ Եվրոպայում 1920-1921 թթ. հարատև հեղափոխության գաղափարի ձախողումից հետո խորհրդային Ռուսաստանն իր հայացքն ուղղեց դեպի Արևելք՝ ձգտելով ստանալ Թուրքիայի և մուսուլմանական ժողովուրդների աջակցությունը:

¹ Նույն տեղում:

² Milliyet, 1991.04.12 թ.:

³ European Stability Initiative. (2009). Պատկերավոր պատմություն, Հայաստան-Թուրքիա: Մեծ Բանավեճը. էջ 6, <https://goo.gl/6M6J66> (հղվել է 24.03.2016 թ.):

⁴ Демоян, Г. (2013). Внешняя политика Турции и карабахский конфликт, Ереван, էջ 239:

⁵ Pope, H. (2014). Azerbaijan looks to 'blood brother' Turkey. From the archive. <https://goo.gl/Lhyzrg> (հղվել է 24.03.2016 թ.):

⁶ Демоян, Г. (2013). Внешняя политика Турции и карабахский конфликт, Ереван, էջ 240:

⁷ Necdet pekmezci Nurşen Büyükyıldız Ülkücüler: Öteki Devletin Şehitleri, İstanbul Kaynak Yayınları, 1999, էջ 182-187:

Այս նպատակին հասնելու համար Հայաստանը անդամահատվեց: Ռուսաստանը Կարսի մարզը զիջեց Թուրքիային, իսկ Լեռնային Ղարաբաղը՝ Ադրբեջանին¹:

Սա արդեն իսկ նախաազդակ էր, որ հարաբերությունները զարգանալու են ոչ այն ուղիով, որը նախանշվել էր, սակայն Թուրքիան դեռ շարունակում էր պահել արտաքին հանգստությունը:

1991 թ. դեկտեմբերի 16-ի որոշումով Թուրքիան ճանաչեց Հայաստանի անկախությունը, սակայն չտապեց դիվանագիտական հարաբերություններ հաստատել: Ավելին, Թուրքիայի վարչապետ Սուլեյման Ղեմիրլեյը 1991 թ. դեկտեմբերի 24-ի՝ արդեն ՀՀ նախագահ Լ. Տեր-Պետրոսյանին ուղղված ուղերձում նշեց, որ Թուրքիան «*փոխադարձ բարեկամական հարաբերություններ կզարգացնի հայկական իշխանության հետ ԵԱՀԿ սկզբունքների համաձայն*», իսկ այդ սկզբունքները «*հորդորում են ճանաչել պետությունների տարածքային ամբողջականությունը և սահմանների անխախտելիությունը*»²: Փաստորեն, դիվանագիտական հարաբերություններ հաստատելու համար Թուրքիան առաջ է քաշել նախապայման, այն է՝ Հայաստանը պետք է հրաժարվի Թուրքիայի հանդեպ տարածքային պահանջներից և ընդունի Մոսկվայի ու Կարսի պայմանագրերով հաստատված սահմանները:

Ավելի ուշ՝ 1992 թ. հունվարի վերջին, Պրահայում ԵԱՀԽ նիստի ժամանակ Թուրքիայի արտգործնախարար Հիքմեթ Չեթինը դիվանագետական հարաբերությունների հաստատման համար առաջ քաշեց արդեն 3 նախապայման³՝

✓ Հայաստանը պետք է դե յուրե ճանաչի ներկայիս սահմանները՝ հիմնված Մոսկվայի և Կարսի պայմանագրերի վրա,

✓ Հայաստանը պետք է Ցեղասպանությունը դուրս մղի իր արտաքին քաղաքական օրակարգից՝ բառապաշարի իմաստով և հրաժարվի աշխարհում այն վերահաստատելու փնտրտուքից,

✓ ահաբեկչությունը պետք է Հայաստանի կողմից դատապարտվի՝ առանց զուգահեռաբար դատապարտելու պետական ահաբեկչության այն ամենաբարձր տեսակը, որն այլ կերպ կոչվում է Ցեղասպանություն:

Երեք նախապայմանները կարճ ժամանակ անց համալրվեցին ևս մեկով՝ ճնշում գործադրել Լեռնային Ղարաբաղի վրա՝ դադարեցնելու պայքարը և ընդունելու Ադրբեջանի գերակայությունն ու տարածքային ամբողջականությունը⁴:

ԼՂ հիմնախնդիրը 1992 թ. փետրվարից սկսեց կարևոր դեր խաղալ հայ-թուրքական հարաբերություններում: Հենց այս ամսին հայկական կողմը կարողացավ ազատագրել Արցախում ադրբեջանցիների կարևոր հենակետերից Խոջալուն, որն ունի 2 ռազմավարական նշանակություն. նախ՝ ընկած է Ստեփանակերտ-Ասկերան ճանապարհին, երկրորդ՝ այնտեղ առաջին նշանակության օբյեկտ համարվող օդանավակայան է գտնվում: Հայկական կողմի այս հաղթանակին հաջորդեց մարտի 4-ին Իզմիրում Թուրքիայի նախագահ Թուրդութ Օզալի ելույթը, որով վերջինս սպառնում էր ռազմական ուժերով կանգնեցնել հայերի առաջխաղացումը⁵: Այս

¹ Демоян, Г. (2006). Турция и Карабахский конфликт в конце XX – начале XXI веков. Ереван. էջ 68. <https://goo.gl/g7Ry98> pdf (հղվել է 24.03.2016 թ.):

² European Stability Initiative. (2009). ՊԱՏՎԵՐԱՎՈՐ ՊԱՏՈՒԹՅՈՒՆ Հայաստան-Թուրքիա: Մեծ Բանավեճը, էջ 9 <https://goo.gl/wEYccH> (հղվել է 24.03.2016 թ.):

³ ԵԱՀԽ/ԵԱՀԿ նիստում Թուրքիայի արտաքին գործերի նախարար Հիքմեթ Չեթինի ելույթից ՀՀ արտաքին գործերի նախարար Րաֆֆի Հովհաննիսյանի հիշողությունները Ջորջթաունի համալսարանում ունեցած նրա ելույթում, Հովհաննիսյան, Բ. (2010). Հայաստան-Սփյուռք հարաբերություններ. Րաֆֆի Հովհաննիսյանը ելույթ է ունենում Ջորջթաունի լսարանի համար - Տեսանկյուն | Armenianow.com. <https://goo.gl/4dMPAo> (հղվել է 24.03.2016 թ.):

⁴ Տե՛ս նույն տեղում:

⁵ European Stability Initiative. (2009). Պատկերավոր պատմություն Հայաստան-Թուրքիա: Մեծ Բանավեճը. էջ 11, <https://goo.gl/68n8B2> (հղվել է 24.03.2016 թ.):

հայտարարությունից առաջ Հայաստանի հետ սահմանի՝ Կարս-Սարիղամիշ-Իզդիզ գծի երկայնքով մեկնարկել էին թուրքական Ո կորպուսի «Ձմեր-92» զորավարությունները, որոնք իրենց մասշտաբներով ու բնույթով այնքան մեծ էին, որ անհանգստություն էին առաջացել նույնիսկ Ռուսաստանի համար, ինչի պատճառով էլ դրանք 1992 թ. փետրվարի 20-ին Ռուսաստանի խորհրդարանական լուսնների ժամանակ դարձան առանձին քննարկման հարց¹:

Խոջալուից հետո Շուշին անցավ հայկական զինված ուժերի հսկողության տակ, իսկ 10 օր անց՝ մայիսի 18-ին՝ Լաչինի միջանցքը (խոսքը Զաշաթաղի վարչական կենտրոն Բերձորի մասին է): Այս հանգամանքը չէր կարող իր անդրադարձը չունենալ հայ-թուրքական հարաբերությունների վրա: Հայ-թուրքական հարաբերությունները էլ ավելի լարվեցին, երբ մայիսին լուրեր տարածվեցին, թե իբր հայկական ուժերը գրոհել են Նախիջևանի Սադարակ քաղաքի շրջակայքում գտնվող բարձունքները, ինչին ի պատասխան՝ Թուրքիայի ցամաքային ուժերի հրամանատար Մուհիթթին Ֆիտուհուլլուն հայտարարեց, որ «բոլոր անհրաժեշտ պատրաստություններն իրականացվել են, և բանակն Անկարայի հրամանին է սպասում, որ հարձակվի»², իսկ հարձակման իրավական հիմքը, ըստ թուրքական կողմի, 1921 թ. Կարսի պայմանագիրն էր: Թուրքական կողմի նման ագրեսիվ պահվածքին ի պատասխան ԱՊՀ միացյալ զինված ուժերի գլխավոր հրամանատար մարշալ Եվգենի Շապոշնիկովը հայտարարեց. «Թուրքիայի ներխուժումը Հայաստան կարող է հանգեցնել III Համաշխարհային պատերազմի»³: Այս հայտարարությունը առաջացրեց Անկարայի ինչպես քաղաքական, այնպես էլ ռազմական շրջանակների լուրջ մտահոգությունը: Ինչպես նկատել է թուրքագետ Հայկ Դեմիրյանը, թուրքական կողմն այս քայլով բացի Ադրբեջանի նկատմամբ իր ստանձնած «մեծ եղբոր» դերը կատարելուց⁴, նաև փորձարկում էր 1992 թ. մայիսին ԱՊՀ շրջանակներում ստորագրված Հավաքական անվտանգության պայմանագրի կենսունակությունն ու լրջությունը: Ռուսաստանի պես հզոր երկրի հետ պատերազմի մեջ մտնելուն Թուրքիան բնավ պատրաստ չէր: Այս մասին է վկայում այն, որ դրանից հետո Անկարան սկսեց ավելի մեղմ արտահայտվել արցախյան իմնախնդրի կապակցությամբ, իսկ հայ-թուրքական հարաբերություններում նկատվեց դրական տեղաշարժ: 1992 թ. հունիսի 23-26-ը կայացավ Լ. Տեր-Պետրոսյանի գլխավորությամբ հայկական պատվիրակության այցելությունը Թուրքիա: ՍԾՏՀ կազմակերպության հռչակագրի ստորագրման արարողակարգի շրջանակներում տեղի ունեցավ նրա՝ Թուրքիայի վարչապետ Ս. Դեմիրելի հետ հանդիպումը, որի ընթացքում, անդրադառնալով Հայաստան-Թուրքիա երկկողմ հարաբերություններին՝ Լ. Տեր-Պետրոսյանը նշեց, որ դրանք չպետք է բխեն հայ-ադրբեջանական հարաբերություններից, ինչին ի պատասխան՝ Ս. Դեմիրելն ընդգծեց, որ իրենք համաձայն են, բայց այնտեղ արյուն է հեղվում, և երկու երկրների միջև դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատմանը խոչընդոտող միակ հանգամանքը շարունակվող զինված ընդհարումներն են⁵: Այս հանդիպմանը

¹ Демоян Г. (2013). Внешняя политика Турции и карабахский конфликт, Ереван, էջ 242:

² Արշակյան, Գ. Թուրքիայի քաղաքականության հիմնական սկզբունքները Հայաստանի Հանրապետության նկատմամբ 1991-1994 թթ., էջ 26, <https://goo.gl/bjGp4R>, (հղվել է 25.03. 2016 թ.):

³ Демоян, Г. (2013). Внешняя политика Турции и карабахский конфликт, Ереван, էջ 245:

⁴ 1992թ. հուլիսի 5-ին թուրքական «Ձուսմուրիյեթ» օրաթերթը նշել էր, որ թուրքական 10 զենքավոր գտնվում են Ադրբեջանում և վարժեցնում նրա ռազմական ուժերը: Բացի այդ, ըստ ռուսական ռազմական հետախուզության տվյալների՝ 1992թ. սեպտեմբերի դրությամբ ադրբեջանական բանակում կար 670 թուրք զինծառայող, այդ թվում՝ 550 զինվոր, 112 սպա և 8 զենքավոր: Տե՛ս Արշակյան, Գ. և Եղիազարյան, Ա. (2012). Թուրք-ադրբեջանական ռազմաքաղաքական համագործակցությունը 1991-2001թթ., 21-րդ ԴԱԸ, թիվ 5 (45), էջ 36, <https://goo.gl/a8WuAd> (հղվել է 24.03.2016թ.):

⁵ Արշակյան, Գ. Թուրքիայի քաղաքականության հիմնական սկզբունքները Հայաստանի Հանրապետության նկատմամբ 1991-1994 թթ., էջ 27, <https://goo.gl/bjGp4R>, (հղվել է 25.03. 2016 թ.):

հաջորդեց 1992 թ. հունիսի 5-7-ը Իզմիրում կայանալիք թուրքական տնտեսության զարգացմանը նվիրված երրորդ վեհաժողովին մասնակցելու համար Թուրքիա մեկնած հայկական պատվիրակության ղեկավար, փոխվարչապետ Յրանտ Բագրատյանի հանդիպումը Դեմիրելի հետ: Քննարկվեցին դիվանագիտական և սոցիալ-տնտեսական երկկողմ հարաբերություններ հաստատելու, Ղարաբաղի և Նախիջևանի շուրջ նկատվող լարվածությանն առնչվող հարցեր: Բագրատյանը Դեմիրելին փոխանցեց Հայաստանի Նախագահի նամակը, որում առաջարկվում էր դիվանագիտական հարաբերություններ հաստատել կողմերի միջև, ինչպես նաև նշվում էր, որ Հայաստանը պահանջներ չունի Նախիջևանի նկատմամբ, որի հետ պատրաստ է համաձայնագիր կնքել:

Ելնելով փաստերի նման համադրությունից՝ կարող ենք պնդել՝

✓ Ղարաբաղյան հակամարտությունն անկախության առաջին իսկ օրից և մասնավորապես անկախության առաջին տարիներին իր ազդեցությունն է ունեցել թուրք-հայկական հարաբերությունների վրա,

✓ Թուրքիայի «հոգատարությունն» Ադրբեջանի նկատմամբ մեծապես պայմանավորված է ոչ թե «մեծ եղբոր» կարգավիճակով, այլ՝ սեփական պետական շահերով,

✓ ինչպես տարածաշրջանային մյուս գործընթացներն, այնպես էլ Հայաստան-Թուրքիա հարաբերությունների զարգացման դինամիկան հնարավոր է գնահատել միայն արտատարածաշրջանային մյուս դերակատարների, հատկապես՝ ՌԴ հարավկովկասյան քաղաքականության համատեքստում:

Աբրահամ Գասպարյան, Անահիտ Չալիկյան **ՂԱՐԱԲԱՂՅԱՆ ՊԱՏԵՐԱՉՄԻ ԱՉԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅ-ԹՈՒՐԿԱԿԱՆ** **ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՎՐԱ 1990-1992 ԹԹ.**

Բանալի բառեր՝ Հայաստանի Հանրապետություն, Թուրքիա, Ադրբեջան, Ղարաբաղյան հակամարտություն, Ռուսաստան

Հոդվածը նվիրված 1991-1992 թթ. հայ-թուրքական հարաբերություններում Ղարաբաղյան պատերազմի գործոնին: Հեղինակը մասնավորապես ներկայացրել է նշված ժամանակահատվածում երկու պետությունների ղեկավարությունների շփումները և այն Նախապայմանները, որ Թուրքիայի ղեկավարությունն առաջադրել է Հայաստանին՝ դիվանագիտական հարաբերությունների հաստատման և հարաբերությունների հետագա զարգացման համար: Թուրքիայի քաղաքականությունը և հայ-թուրքական հարաբերություններում Ղարաբաղյան պատերազմի գործոնը ներկայացված են տարածաշրջանային ու միջազգային զարգացումների համատեքստում, ինչը թույլ է տալիս առավել հստակ գնահատել դրանց հիմքերը:

Abraham Gasparyan, Anahit Chalikyan
THE IMPACT OF THE NAGORNO-KARABAKH CONFLICT ON THE ARMENIAN-
TURKISH RELATIONS IN 1991-1992

Key words: *Republic of Armenia, Turkey, Azerbaijan, the Nagorno-Karabakh conflict, Russia*

The article is devoted to the impact of the Nagorno-Karabakh conflict on the Armenian-Turkish relations in 1991-1992. The policy of Turkey on the conflict is assessed in the light of regional and international relations of the taken period. The article focuses on identifying reasons of political preconditions, raised by Turkey for establishing diplomatic relations. The first cases of political dialogue between Armenia and Turkey, bilateral diplomatic consultations are explored. The author also examines the political and international factors, which shaped the policy of Turkey vis-a-vis newly independent Armenia.

Абраам Гаспарян, Анаит Чаликян
ВЛИЯНИЕ КАРАБАХСКОЙ ВОЙНЫ НА АРМЯНО-ТУРЕЦКИЕ
ОТНОШЕНИЯ В 1990-1992 ГГ.

Ключевые слова: *Республика Армения, Турция, Азербайджан, Нагорно-карабахский конфликт, Россия*

Статья посвящена изучению фактора Нагорно-карабахского конфликта в армяно-турецких отношениях в 1991-1992 гг. В частности, автор освещает первые политические сношения между руководствами двух государств в начале 1990-ых годов и определяет основные политические предусловия, которые Турция ставила перед Арменией взамен на установление дипломатических отношений. Политика Турции данного периода освещается также в региональном и международном контекстах, что позволяет более полно выявить ее основы.

16. **Բարխուդարյան Լուսինե** – ԱրՊՀ մագիստրոս, ԱԵԳՄՍ անդամ
Barkhudaryan Lusine - Master of ASU, member of UYSSA
Бархударян Лусинэ – магистр АрГУ, член ОМУСА
E-mail: barkhudaryan.lusine@gmail.com
17. **Գալստյան Անի** – ՀՈՀ դասախոս
Galstyan Ani – Lecturer of ARU
Галстян Ани - преподаватель РАУ
E-mail: ani.galstyan@rau.am
18. **Գալստյան Խաչիկ** - ԵՊՀ դասախոս, ԱԵԳՄՍ պատվավոր անդամ, ք.գ.դ., դոցենտ
Galstyan Khachik- Lecturer of YSU, honorary member of UYSSA, Doctor of Political Sciences, Associate Professor
Галстян Хачик - преподаватель ЕГУ, почётный член ОМУСА, д.п.н., доцент
E-mail: khgalstyan@yahoo.com
19. **Գասպարյան Աբրահամ** - ԵՊՀ դասախոս, ք.գ.թ., դոցենտ
Gasparyan Abraham - Lecturer of YSU, Candidate of Political Sciences, Associate Professor
Гаспарян Абраам - преподаватель ЕГУ, к.п.н., доцент
E-mail: abrahamgasparyan@gmail.com
20. **Գափոյան Գառնիկ** - ՀՀ ՊԿԱ մագիստրոս
Garoyan Garnik – Master of PAA RA
Гапоян Гарник - магистр АГУ Республики Армения
E-mail: garoyan93@gmail.com
21. **Գևորգյան Մարինե** – ԵՊՀ դասախոս, ԱԵԳՄՍ անդամ, պ.գ.թ., դոցենտ
Gevorgyan Marine – Lecturer of YSU, member of UYSSA, Candidate of History, Associate Professor
Геворкян Марине - к.и.н., доцент, ЕГУ, член ОМУСА
E-mail: marine.gevorgyan@ysu.am
22. **Գրիգորյան Կարեն** – ՀՊՏՀ, ամբիոնի վարիչ, տ.գ.թ., դոցենտ
Grigoryan Karen – Head of the Chair of ASUE, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Григорян Карен - АГЭУ, заведующий кафедрой, к.э.н., доцент
E-mail: kgrigoryanh@mail.ru
23. **Դանիելյան Նատելլա** - ԱՀ պետնախարարի աշխատակազմի աշխատակից
Danielyan Natella - employee of administration of State Minister of the Republic of Artsakh
Даниелян Нателла – сотрудник аппарата госминистра Республики Арцах
E-mail: natella.danielyan@gmail.com
24. **Դավոյան Սամսոն** - ԵՊՀ դասախոս, տ.գ.դ., պրոֆեսոր
Davoyan Samson – Lecturer of YSU, Doctor of Economic Sciences, Professor
Давоян Самсон - преподаватель ЕГУ, д.э.н., профессор
E-mail: samsondavoyan2014@gmail.com

47. **Մարկոսյան Արմեն** - «Եվրասիա» միջազգային համալսարանի դասախոս, տ.գ.թ.
Markosyan Armen – Lecturer of «Eurasia» International University, Candidate of Economic Sciences
Маркосян Армен - преподаватель международного университета «Евразия», к.э.н.
E-mail: amarkosyan@rgs.am
48. **Մարկոսյան Մանուշակ** – Համբուրգի համալսարանի ասպիրանտ (բ.Համբուրգ, Գերմանիա)
Markosyan Manushak – PhD student of Hamburg University (Hamburg, Germany)
Маркосян Манушак - аспирант Университета Гамбурга (г.Гамбург, Германия)
E-mail: mmarkosyan@gmx.net
49. **Մարտիրոսյան Արթուր** - ՀՀ ՊԿԱ մագիստրոս, Մասիս քաղաքի քաղաքապետի օգնական
Martirosyan Artur - Master of PAA RA, assistant to the mayor of Masis city
Мартиросян Артур - магистр АГУ РА, помощник мэра города Масис
E-mail: artur.martirosyan92@gmail.com
50. **Մինասյան Նելլի** - Խ.Աբովյանի անվան Հայաստանի պետական մանկավարժական համալսարանի (ՀՊՄՀ) դասախոս, պ.գ.թ., դոցենտ
Minasyan Nelli - Lecturer of Armenian State Pedagogical University (ASPU) after Khachatur Abovyan, Candidate of History, Associate Professor
Минасян Нелли - преподаватель Армянского государственного педагогического университета (АГПУ) им. Хачатура Абовяна, к.и.н., доцент
E-mail: minasyan.nelly@mail.ru
51. **Մնացականյան Անժելա** - ԵՊՀ հայցորդ
Mnatsakanyan Anzhela - PhD student of YSU
Мнацаканян Анжела - соискатель ЕГУ
E-mail: anzhelamnatsakanyan91@gmail.com
52. **Մնացականյան Արփինե** - ՀՊՏՀ հայցորդ, ԱԵԳՄՄ անդամ
Mnatsakanyan Arpine - PhD student of ASUE, member of UYSSA
Мнацаканян Арпине - соискатель АГЭУ, член ОМУСА,
E-mail: arpine1787@mail.ru
53. **Մնացականյան Լիդա** - ՀՈՀ ասպիրանտ և դասախոս
Mnatsakanyan Lida - PhD student and Lecturer of ARU
Мнацаканян Лида – преподаватель и аспирант РАУ
E-mail: mnatsakanyan.lida@gmail.com
54. **Չալիկյան Անահիտ** – ԵՊՀ մագիստրոս
Chalikian Anahit - Master of YSU
Чаликян Анаит – магистр ЕГУ
E-mail: anachalikian@gmail.com
55. **Չիչոյան Լիլիթ** - ՀՀ ՊԿԱ ասպիրանտ
Chichoyan Lilit - PhD student of PAA RA
Чичоян Лилит - аспирант АГУ РА
E-mail: lilitch@mail.ru

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ԲԱՂԱՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ
INTERNATIONAL RELATIONS, POLITICAL SCIENCE
МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ, ПОЛИТОЛОГИЯ

Խաչիկ Գալստյան. Արցախյան հիմնախնդիրը հայոց նորոթյա պետականության կայացման համատեքստում..... 142

Khachik Galstyan. The Artsakh Issue in the Context of the Establishment of the Modern Armenian Statehood

Хачик Галстян. Арцахская проблема в контексте становления современной Армянской государственности

Մարեկ Շեյմո. Զաղաքական փոփոխությունների հիմնական ուղղությունները Հայաստանում..... 148

Marek Zejmo. Modern Directions of Political Changes in Armenia

Марек Жэймо. Современные направления политических изменений в Армении

Աբրահամ Գասպարյան, Անահիտ Չալիկյան. Ղարաբաղյան պատերազմի ազդեցությունը հայ-թուրքական հարաբերությունների վրա 1990-1992թթ..... 156

Abraham Gasparyan, Anahit Chalikyanyan. The Impact Of The Nagorno-Karabakh Conflict On The Armenian-Turkish Relations In 1991-1992

Абраам Гаспарян, Анаит Чаликян. Влияние Карабахской войны на армяно-турецкие отношения в 1990-1992 гг.

Ալեն Ղևոնդյան. «Հավաքական անվտանգության» ու «կանխարգելիչ ինքնապաշտպանության» պարադիգմները ՀՀ ռազմական անվտանգության ապահովման դիսկուրսում..... 162

Alen Ghevondyan. Collective Security and Preventive Self-Defence Paradigms in Military Security Discourse of the Republic of Armenia

Ален Гевондян. Парадигмы коллективной безопасности и превентивной обороны в дискурсе военной политики и политики в области безопасности Республики Армения

Անժելա Էլիբեգովա, Հովիկ Ավանեսով. Հայաստանյազությունը ադրբեջանական ուսումնական հաստատություններում և դրա ազդեցությունը հայկական պետականության անվտանգության վրա..... 168

Anzhela Elibegova, Hovik Avanesov. Anti-Armenian Policy in Azerbaijan Educational Institutions and its Influence on Safety of Armenian Statehood

Анжела Элибегова, Овик Аванесов. Армянофобия в азербайджанских образовательных учреждениях и ее влияние на безопасность Армянского государства

Արտակ Հարությունյան. Պետության ռազմական անվտանգության ներուժը..... 173

Artak Harutyunyan. Potential of the State Military Security

Артак Арутюнян. Потенциал военной безопасности государства

Գրիգոր Բալասանյան. Հեղափոխությունը Հայաստանում և դրա հնարավոր ազդեցությունը ղարաբաղյան բանակցային գործընթացի վրա..... 182

Grigor Balasanyan. The Revolution in Armenia and its Possible Influence on the Negotiation Process of Nagorno-Kharabakh Conflict

Григор Баласанян. Революция в Армении и ее вероятное влияние на переговорный процесс по урегулированию нагорно-карабахского конфликта